

Un hrisov domnesc inedit de la începutul secolului al XVII-lea din Ștefănești - Gorj

DORINA NICHIFOR

În 1987, la Sesiunea județeană de referate comunicări științifice a elevilor din Gorj, era semnalată prezența unui document din 1609¹. Posesoarea Popescu Eugenia din comuna Ștefănești, în vîrstă de 65 de ani, îl deține ca moștenire împreună cu alte obiecte.

Păstrat în condiții foarte bune, într-un înveliș de piele (foto 1), pergamentul acoperit cu frumoasele litere slavone ale cancelariei țirgoviștene (foto 2), are dimensiunile de 51/31 cm. Documentul a fost tradus de autoarea prezentului studiu (anexa 1), sub îndrumarea competentă a prof. univ. dr. Gh. Mihăilă de la Universitatea București, căruia îi aducem și pe această cale cuvenitele mulțumiri, apoi a fost supus analizei și încadrării sale în timp și spațiu.

Introducere în epocă. Domnia lui Radu Șerban. La începutul secolului al XVII-lea, după eforturi îndelungate, Poarta otomană a reușit să-și restaureze dominația asupra Țărilor Române. Se constată în aceste condiții o mai intensă pătrundere a elementului grecesc în rîndurile boierimii și ale orășenimii în același timp o reacție mai violentă împotriva lor a boierilor pămînteni, amenințați să-și piardă pozițiile.

Pe de altă parte se evidențiază și acțiunile unor domnitori care în anumite momente au ridicat în mod fățiș steagul luptei pentru independență. Din rîndul lor s-a impus figura luminoasă a lui Radu Șerban, domn al Țării Românești în 1601 și 1602—1611², fiul unic al lui Radu postelnic și al iupnesei Maria, născut în satul Mironestii de azi, de pe malurile Argeșului. A primit numele de Șerban, probabil în amintirea străbunicului său Șerban, banul de Izvorani, cel care se ridicase împotriva lui Radu Paisie, solicitînd tronul

Munteniei. Discutabilă deci genealogia pe care ne-a lăsat-o Al. Ștefulescu, unde domnitorul ar fi „strănepot după mamă al lui Neagoe vodă și fiu al lui Șerban, un alt fiu al lui Neagoe”³. Explicația rezistă în faptul că ideea dinastică era foarte puternică totuși la începutul veacului al XVII-lea⁴.

Caracterizat de cronicarul Matei al Mirelor ca un „om mintos, viteaz, bun, blînd și plin de omenie”⁵, Radu Șerban a reluat pe alt plan și în alte condiții epopeea lui Mihai Viteazul. Se apreciază că domnia sa războinică a contribuit, prin apărarea independenței țării, prin slăbirea jugului otoman, la dezvoltarea economică și culturală a Țării Românești în secolul al XVII-lea.

Cucerește tronul cu ajutorul boierilor Buzești, considerați adevărați „făcători de domni”⁶, după ce pînă atunci deținuse dregătoria de paharnic⁷. A purtat lupte cu tătarii (1602), turcii (1602) și Moise Secuiul (1603), devenind ca și Mihai cu patru ani în urmă, stăpînul Transilvaniei pe care dorea să o folosească în lupta împotriva Imperiului otoman. Va prefera însă pacea cu sultanul Ahmed I (1603—1617), obținînd ca tributul țării să scadă de la 155.000 galbeni la 32.000, păstrînd însă bune relații și cu imperialii.

Fiind atacat de Gabriel Bathory, principele Transilvaniei, la începutul anului 1611 va trece în Moldova pentru ajutor, reușind să obțină o strălucită victorie la Brașov și să devină pentru a doua oară stăpîn al Transilvaniei. Între timp o puternică oaste turco-tătară ocupă Țara Românească, domnitorul îndreptîndu-se către Viena de unde nu se va mai întoarce niciodată în scaunul țării⁸.

În plan economico-social ceea ce caracterizează această perioadă este adîncirea procesului transformator în domeniul relațiilor agrare, lărgirea nemaiîntîlnită pînă atunci a producției meșteșugărești și a extracției miniere, precum și înviorarea vieții orășenești și, ca un rezultat imediat al acestora, amplificarea activității culturale.

Analiza documetnului. Veacul al XVII-lea marchează modificări profunde în structura relațiilor feudale. Pe măsură ce stăpînii de pămînt sînt atrași din ce în ce mai mult în relațiile marfă-bani, pe măsura ce se înlătură treptat caracterul de izolare a domeniului feudal, boierii vor căuta să-și mărească rentabilitatea domeniilor cît mai mult posibil. Acestea cresc prin răsluirea pămîntului obștilor sătești, du-

pă cum sporește și rezerva feudală prin știrbirea loturilor țărănimii aservite.

În istoria românească medievală obștea sătească a jucat un rol deosebit de însemnat. Sub forma satelor de moșneni și răzeși s-a menținut în decursul secolelor, fiind un element de unitate și continuitate. În urma stratificării obștei în interior, precum și datorită sistemului de acordare a daniilor domnești, va începe procesul de dezagregare al acesteia, care în cursul secolului al XVII-lea va deveni din ce în ce mai vizibil. Destrămarea obștii se va face încălcându-se sistemul stăpînirii în devălmășie, vînzîndu-se delnițele din sat unor străini în afară de obște. Din numeroase mărturii rezultă că unii moșneni, membri ai obștei, îndeosebi în partea de nord a județului, nemaiputînd plăti datoriile se vindeau boierilor ca rumâni, împreună cu urmașii lor¹⁰.

În cazul documentului ce face obiectul acestui studiu, Radu Șerban întărește lui Stanicul și urmașilor săi ocină la Ștefănești, pe care acesta a cumpărat-o cu suma de 5.600 aspri de la un alt Stanciu și Badea. În evul mediu, oricare ar fi cauza care a motivat intervenția domnului, formula este totdeauna aceeași, în sensul că actul este calificat drept „danie” și „miluire”¹¹, cum se întîmplă și în acest caz.

Același Stanciu cumpără 9 funii de pămînt de la logofătul Căzan. Sintem îndreptățiți să credem că documentul din 27 februarie 1611, semnalat de Al. Ștefulescu, prin care Radu Șerban confirmă marelui sluger Pătru „stăpînire peste jumătatea din avearea lui Căzan din Baia de Fier, Ciuperceni, Alun, Ștefănești (subl. n. — D.N.) și din țigănie”²¹, completează pe cel adus de noi în discuție.

Peste un an la 7 februarie 1612, Radu Mihnea „dă împuternicire lui Preda mare sluger să ia moșiile lui Căzan pentru datorie”¹³, iar din 1615 ne parvine o informație prin care copiii slugerului Radu Buzescu acceptă moșnenilor Căzănești, să se răscumbere, „să fie iarăși cnezi”¹⁴. Întrezărim aici un destin dramatic al urmașilor aceluși Căzan Spătarul care venise din Argeș în Gorj¹⁵, urmași care din motive ce pînă acum ne scapă, au fost deposedați de pămînturile lor.

„Și apoi a cumpărat Stanciu ocină la Bîrzei de la Vlad partea lui toată de pretutindenii pentru 1.500 aspri gata”. Am extras acest fragment pentru a mai adăuga încă o atestare documentară acestei localități la cele lăsate de Al. Ștefulescu¹⁶.

Domnitorul întărește, de asemeni, ocina pe care Lupul a cumpărat-o de la Petru din Ștefănești, pentru 600 aspri; 2 cai buni, o vacă, un bou și un porc gras, precum și de la Moneasa din Albeni pentru 3 000 aspri. Se constată și în Gorj obiceiul feudal de a efectua plata moșiilor fie în bani, fie în bani și lucruri, existînd dar nu în cazul de față și varianta vînzării în lucruri.¹⁷

Observăm și un schimb de moșie contra unei jumătăți din vadul de moară între Lupu și un anume Oprea, dovadă a sporirii rolului economic în zonă a primului.

În ceea ce privește Moneasa de la Albeni credem că trebuie înțeleasă ca un personaj feminin ce avea legătură cu acel Monea din Ciucu, amintit într-un hristos din 13 aprilie 1613 cînd i se întărea fiului său Ursu moșie în Albeni¹⁸, aceasta în condițiile în care s-a aplicat obiceiul înfrățirii. Actul înfrățirii s-a practicat în evul mediu pentru a se evita ca moșia să fie împărțită numai între fii și pentru a permite și fetelor să poată veni la succesiune¹⁹.

Documentele vechi amintesc la orice vînzare de moși că aceasta s-a făcut cu știrea rudelor și a megieșilor din „sus și din jos”, în virtutea dreptului de protimis. Acesta era un drept real, de preferință, care aparținea rudelor și vecinilor unui vînzător de imobile.²⁰ În cazul nostru, Stanciu și Lupul au adus ca martori în fața cancelariei „credincioși și buni megieși și stăpîni”, Hubav Ivan, Petru Bazco, Stanciu, Radu și Dragota din Vladimir, „care sînt de față

Megiaș, de la medja, hotar, însemnează vecin de hotar, răzoraș, fiind numiți în felul acesta proprietarii care apar în raporturi de vecinătate cu alți proprietari.²¹ Frecvent se întrebuintează în documente ambii termeni, de boieri și megiași, pentru desemnarea aceluiași persoane²², cum se procedează și în acest caz.

Oricare ar fi proveniența proprietăților, ele se numesc otine sau ocine, de la otăți, tată, deci moșteniri sau care devin moșteniri. „De aceea — spune documentul — am dat bucuros ca să le fie ocină și ohabă și fiilor și nepoților și strănepoților din poruncă de la curtea mea”.

Din partea domnitorului apar ca martori cîteva nume de boieri binecunoscuți în epocă: clucerul Radu Buzescu, marele vornic Cernica, marele logofăt Lupu, vistiernicul Nica, stolnicul Barcan, çomisul Gligorie, paharnicul Stanciu și marele postelnic Lupu. O parte din ei îi întîlnim și în alte

documente legate de județul Gorj, emise la curtea lui Radu Șerban.²³ Se detașează Radu Buzescu, mare clucer între anii 1595—1600 și 1602—1610,²⁴ legat prin moșiile ce le deținea și de meleaгурile gorjene, inclusiv de orașul Tg.-Jiu.²⁵

Și scriitorul Gheorghe este o figură binecunoscută a cancelariei domnești, grafia sa deosebită aflându-se și pe alte documente din această perioadă.²⁶ Hrisovul de față demonstrează că deși limba română începe să se afirme în cultură, totuși cea slavonă a continuat să se mențină în scrierea actelor publice. Marele istoric al literaturii române George Călinescu referindu-se la această scriere arată sugestiv că „fondul slav izbește numaidecât”²⁷, simțindu-se că asemenea documente emană de la o clasă dominantă.

Domnitorul Radu Șerban a mai emis în reședința sa de la Tîrgoviște și alte documente referitoare la Gorj²⁸. El a avut chiar o moșie la Runcu pe care a trecut-o prin cumpărare fraților Buzești²⁹. Nu este exclus ca sigiliul său octogonal, despre care avem știre³⁰, să fie aplicat și pe alte documente pînă acum necunoscute.

Concluziile care țin loc de încheiere și care se desprind din analiza acestui document nevalorificat pînă în prezent sînt următoarele :

1. Contribuie la lărgirea cunoștințelor despre procesul de feudalizare al societății românești la începutul secolului al XVII-lea în condițiile diminuării rolului obștilor sătești.

2. Lărgeste fondul documentar referitor la localitățile Bîrzei, Ștefănești și Albeni din județul Gorj.

3. Îmbunătățește nivelul cunoștințelor noastre despre rolul și locul județului Gorj în evul mediu.

4. Confirmă autenticitatea unor categorii ale dreptului feudal (protimis, înfrățirea drept de moștenire, etc.).

N O T E

¹. Program Sesiunea județeană de referate și comunicări științifice a elevilor din județul Gorj, Tîrgu-Jiu, 1987, p. 24.

². Pe larg despre domnia lui Radu Șerban în : Tr. Mutașcu, *Radu Șerban*, București, 1978 și *Artă militară la începutul sec. al. XVII-lea sub Radu Șerban*, București, 1961 ; Vlad Matei, *Istoria medie a României (secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea)*, Universitatea București, 1979, p. 50—54 ; C. Șerban, *Legăturile politice între cele trei țări române în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Studii și articole de istorie”, XLIII—XLIV / 1981, p. 69—70.

3. Al. Ștefulescu, *Minăstirea Tismana*, București, 1909, p. 153.
4. Vlad Matei, *Op. cit.*, p. 51.
5. Mihai Berza, *Pentru o istorie a vechii culturi românești*, Edit. Eminescu, București, 1985, p. 53.
6. *Istoria României*, vol. II, București, 1964, p. 1005.
7. *Ibidem*, vol. III, p. 54.
8. *Istoria militară a poporului român*, vol. III, Edit. Militară, București, 1987, p. 227—248.
9. V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Edit. științifică, București, 1959, p. 83—89.
10. Gh. Nichifor, *Considerații cu privire la dezvoltarea economică și socială a județului Gorj în secolele XVII—XVIII*, în „Litua. Studii și cercetări”, Tîrgu-Jiu, 1988, p. 62—63.
11. I.C. Filitti, *Opere alese*, Edit. Eminescu, București, 1985, p. 266.
12. Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Tg.-Jiu, 1906, p. 4.
13. *Ibidem*
14. I.C. Filitti, *Op. cit.*, p. 314.
15. Al. Ștefulescu, *Op. cit.*, p. 3.
16. *Ibidem*, p. 303.
17. Vladimir Hanga, *Istoria statului și dreptului R.P.R.*, vol. I, București, 1957, p. 457.
18. Al. Ștefulescu, *Op. cit.*, p. 365—366.
19. Vladimir Hanga, *Op. cit.*, p. 464—465.
20. Al. Ștefulescu, *Op. cit.*, p. XXXIII—XXXIV.
21. I.C. Filitti, *Op. cit.*, p. 252.
22. *Ibidem*
23. Cezar Părăianu, *Monografie a satului Dănești*, Tipografia N.D. Miloșescu, Tg.-Jiu, 1904, p. 6; Al. Ștefulescu, *Minăstirea Tismana*, p. 293—295, 296; I.C. Filitti, *Op. cit.*, p. 310, 313.
24. *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, Edit. Academiei, București, 1984, p. 512.
25. Gh. Nichifor, *loc. cit.*, p. 61—62.
26. Cezar Părăianu, *Op. cit.*
27. George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini și pînă în prezent*, Edit. Minerva, Ed. a II-a, București, 1985, p. 8.
28. Al. Ștefulescu, *Minăstirea Tismana*, p. 79, 96; *Gorjul istoric și pitoresc*, p. 224, 193—194, 207, 114, 133.
29. *Ibidem*, p. 167.
30. Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 222—223.

TRANSCRIERE

ANEXA 1.

Din mila lui Dumnezeu, Io Radu voevod și domn a toată Țara Ungrovlahiei, nepotul răposatului Io Basarab Voevod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Stanciu

și cu fiu săi cîți Dumnezeu îi va dăruia ca să-i fie ocină la partea lor toată de la toate hotarele pentru doi cai buni și pentru o vacă și un bou și 600 aspri și pentru un porc gras. Și apoi a cumpărat ocină la Albeni de la Moneasa dar par-părat Lupu ocină la Ștefănești de la Pătru și de la Socol, Ștefănești partea lui Badea și Stanciu toată, și cît va alege din vad, din cîmp, din pădure, din apă, din uscat, din munte, din vatra satului și de pretutindeni, peste tot hotarul, pentru că a cumpărat el Stanciu de la Badea și de la Stanciu pen-tru 5.600 aspri gata. Și apoi a cumpărat Stanciu mai sus zis, nouă funii de pămînt de la Căzan logofăt pentru o iapă. Și apoi a cumpărat Stanciu ocină la Birzei de la Vlad partea lui toată de pretutindeni pentru 1.500 aspri gata. Și apoi a cum-tea ei din trei părți de la toate hotarele pentru 3.000 de aspri gata. Și apoi a dat Sorei ocina ...¹, partea de la tatăl lui Stanciu toată de pretutindeni și cu via pentru că a răscum-părat cu un bou de la tatăl lui Stanciu mai sus zis, ocina și apoi a făcut schimb cu Oprea, ca să dea Lupu lui Oprea ju-mătate din vadul de moară. Și apoi a cumpărat Lupu de la Alban trei funii de pămînt pentru un bou să-i fie moștenire lui Oprea încă din zilele bătrînului Alexandru voevod al II-lea.

Am pus dar de au adus Stanciu și Lupu în fața cancela-riei de s-au pus și martori credincioși și buni megiași și stă-pîni, Huban Ivan și Petru Bazeo și Stanciu și de la ...² Radu și de la Vladimir, Dragotă care sînt de față cînd s-a scris cartea de moștenire pentru ocinele de mai sus zise. De aceea am dat bucuros ca să le fie această ocină și ohabă fiilor și nepoților și strănepoților din porunca de la curtea mea: ju-pan Radu clucer Buzescu și jupan Cernica, mare vornic și jupan Lupu mare logofăt, și Nica vistiernic, și Bărcan stolnic, și Gliqorie comis, și Stanciu paharnic și jupan Leca mare postelnic. Lupu mare logofăt și eu Gheorghe am scris la cetatea de scaun din Tîrgoviște în luna februarie patru zile de la Adam încoace, anul 7117³.

Io Radu voevod din mila lui Dumnezeu, Domn.

1) 2) Indescifrabli

3) 1609.

